

redőny.

A jalousie, a salugáter. Atyám előtt úgy rémlett, hogy ez is Szemere-féle szó.

lantász.

Lyrikus, a *lantos* szó elkerülésére; mert a nyelvújítók nem szerették azt, ha melléknévképzővel alkotott szó főnévnek van használva. Azért lett azután *dallos* helyett *dalnok*, *ékszeres* helyett *ékszerész* sat.

Hogy *gyönyör* is Szemerétől való, azt már fentebb említettem.

Husztly Pál-féle szók.

Husztly Pál a pozsonyi „Hirnök“-ben (IX. 59) ezeket a szókat ajánlotta, s valamennyit el is fogadták:

közlőny : pósta.

gyorskocsi : eilwagen.

táv-irat : telegraph.

sürgőny : staffetta.

futár : courier.

vonat : vasuti train,

U. o. a 130. lapon, **Benovich József** urad. gyámnok a *jegyzék, körző, vonal, sétány* (allee) szókat ajánlja. Ugyancsak ott közli B. J. a szent-mártoni olvasó társaságnak 1845-iki márczius 31-én tartott választmányi üléséből: „smizli: *előny*; mint leibl: *mellény*“ mint elfogadásra ajánlott szót. (V. ö. Föv. Lapok 1876, 341. laphoz való 6. jegyzetemet.)

PONORI THEWREWK EMIL.*)

BETHLEN GÁBOR MAGYARSÁGA.

I.

A Nyelvőr feladatának tartotta mindég a régi nyelv tanulását és magyarázgatását és éppen ezért hiszem, hogy nem fogja rossz néven venni tőlem, ha hasábjait legelőször is holmi régi dolgok feszegetésével keresem fel. Bethlen Gábor nyelvéről akarok egyet-mást a Szilágyi Sándortól kiadott „*Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei*“ című könyv alapján elmondani.

*) A *biztonság*-ról szóló cikkemből, Ny. 71. utolsó sorából a „megöli a helénség“ után ezek a szók kimaradtak:

azaz: nagy kényelemben van; jó dolgában nem tudja mit csináljon. Látni való, hogy helénség annyi mint helyénség. A mi a cikk tartalmát illeti, v. ö. Imre S. Nyelvújítás 106. és Ny. V. 244.

E vaskos, közel 500 lapnyi könyv magában foglalja Bethlen Gábornak összes, még eddig sehol meg nem jelent leveleit — a már megjelenteket csupán csak registrálja, mi véleményem szerint hiba, — bár a költségkímélést értem és figyelembe veszem. E leveleket a Budapesti Szemlében, mennyiben történelmi és irodalmi érdekűek, Károlyi Árpád ismertette. Én azonban mindig úgy vélekedtem, hogy e levelek nyelvének magyarsága is megérdemli, a hozzászólást, az ismertetést; sőt némileg hibás mulasztás is volna, ha mi a késő kor törpe ivadéki a XVII. század legnagyobb magyarjának nyelvével restellenők vagy áttallanók egy kevésbé foglalkozni.

Erősebb mulasztását pótolni magamra vettem, bár tudom, hogy csak pedansúl, unalmasan fogom feladatomban megoldani; nem pedig szellemesen, mint kellene, hogy a nagy közönség körébe is elhatva figyelmeztetné hazánk egyik-másik ifjú államférfiát, kiknek stílus próbái a Borsszem Jankó „csodabogarái” között nekünk vidékieknek a hosszú téli esték unalmas óráiban annyi derült percet szereznek, hogy belőle megtanúlnák hazánk ifjabb és öregebb államférfiai, hogy e nyelvet a képviselői padokon s a ministeri bársonyszékeken is tisztán, szabatosan, magyarosan beszélni és írni, nemcsak lehet; hanem hazafiúi kötelesség is.

Nem derogálna bizony ma sem senkinek, ha még olyan európai „szinvonalon” álló „kormányképes” vagy „kormányképtelen” államférfiú is a jó magyar beszéd, mint nem derogált Bethlennek a maga idején az a gyönyörű magyar nyelv, melyen leveleit írta. Mert bizony Bethlen mind stílusára, mind mondatkötésére, mind szóanyagára nézve, nem csak figyelemre méltó szépségeket mutathat fel; hanem a gazdagságnak, ügyességnek és stilisztikai tehetségnek oly próbáit szolgáltatva, melyek miatt nyilván megérdemli a kor legjobb prózaírói között való helyet.

Bethlen szóanyagának megítélhetése és méltatása okából egy kis szótárfélét állítottam össze az alábbiakban:

abban elhinni, 2. l. „abban kegyelmed és senki el ne higgyen semmit”. 9. l. „ha annak fölbonlása következik az mi szegény nemzetünknek legtöbbnek kell abban jutni”.

abban a helyben; = egyszersmind, egyidejűleg 12: „Kegyelmed abban a helyben Váradnak nemcsak kapitánya, hanem Bihar vármegyének is főispánja”.

abból megmentette magát 235: „bocsájtassa el, mert abból megmentette magát”.

agyon korgatnák 287: „a föld népe is agyon korgatnák őket”. Gelejinél „agyon kanyogatták”.

akályos 10: „szívből való igyekezetönk viszen arra, hogy afféle akályos dolgoknak és gyuladozó tüzeknek jó idején az kegyelmetek részéről vegye elejét“. Talán *akadályos* akar lenni, nem hiszem, hogy *aggályos* volna.

állat, állatván: állít, állítván 4. stb.

állapot 5: „fogyatkozott állapot miatt“.

állapotját nézi 38: „az mi a portai híreknek állapotját nézi“.

állapatról meggondolkozik 427: „mert ha kegyelmed az Bukoy megveretése után való állapatról meggondolkozik“.

akadályoskodunk 400: „az induciak terminusán sem akadályoskodunk semmit“.

adjon értenem 36: „nekem mindeneket adjon értenem“.

alá 18: „Erdélyországa ha az elébbi szokott adófizetés alá marad is“: alatt marad is.

a holt 60: „a holt azt írja“: a hol.

állásos félék 98: „de állásos félékben jó szája fog lenni“ (a lónak).

alkolmaztatván magunkat 109: „mi is ahoz a. magunkat“.

általjáb 120: „ha Bicsére bízvást elmehe-e és Thurzó urammal conferalhat-e bátorsággal, mert arra lehetne általjáb utja“. Szilágyi az *általjáb* szót *általdában*-ra javítja, szerintem hibásan, mert itt mint a szövegből is kitűnik nem ez a jelentése; itt *általjáb* az *által* névutótól van és annyit jelent mint egyenesebb, hamarabb út.

által utam 210: „arra lévén által utam“.

áros ember 109: „Im az két német áros embert is“; *áros*: kereskedő: *áros ember* PP.-nál kalmár is, *árosság*: mercatura; *széldáros* Nád. cod.

arról megszűnni 9: „De nem hogy arról megszűntek volna“.

apró műves 95: „csak kívántatnék az apró műves a fundamentum ásáshoz“.

attól is félő 27: „az mint oratorunk írja attól is félő“.

aránzza jobbnak lenni 85: „az mi hajdúkat ha aránzza jobbnak lenni, hogy fel ne üljenek, legyenek csak veszteg“.

azért: azonban 1: „mely szándékát azért akkor nem tudták közönségesen“.

azontól 115: azonnal „hanem valahol afféléket érthetnek azontól rajtok legyenek és megfogják“.

balon: vallon 1: „német balon hadakkal“.

bálványosok 71: „az uristen akar valamit veszedelmekre az bálványosoknak indétani“ (t. i. a katolikusoknak).

berbecs 439: „öt kövér berbecset“. A *vervex*-től származik és rumuny elem; ma a székelyeknél *berbécs* = ürü.

bélelvén neki 460: „az jesuitákat bélelvén neki”: bérlelvén.
biztomban 410: „De biztomban sub rosa mondom kegyel-mednek“.

bejáró inas 45: „Homonnainak jött egy bejáró inasa hozzám“,

biztonnyal beszélé 56: „nekünk nagy biztonnyal beszélé“.

Berekejó 114: Berettyó.

„borra se erőltesse senki az szegénységet“ 161.

boszút üzni 31: „és abbéli szándékát elhagyván boszút nem akara üzni, hanem az országot is ő felségének resignálá“.

búdosni 20: „az ő hatalmassága hűsége miatt oda kibudos-nának“.

csenáltam 122: csináltam; népiesen ma is *csiáltam*, *csedl-tam*, *csenáltam*.

Csarlóköz 141: Csallóköz.

consultálkodni 159: „de erről már késő c.“

confrejteket 436: „16 üveg jóféle nádméz, 16-féle igen szép új c. külön külön aranyas csészékben“.

czeikházban 340: „valamennyi magyar sísak készen vagyon az cz.“: zeughaus.

csaptak utat 455: „Szolnok felé csaptak utat“.

cselekedő lenni 462: „Bornemisza hívünk mit fog cselekedő lenni?“

csudaképen ejti szavait 213: „Lamingert el nem bocsátom, magammal felviszem, mert cs. e. néha sz.“

dolgot titokban menjen végre 39: „lehetetlen is, hogy oly nagy dolgot titokban menjen végre“. Hihetően tollhiba.

délest 383: „vasárnap délest“.

egyes 69: „az egész magyar nemzet egyes és egymás szerető lehessen“,

egyet-más 36: „feleségemet kegyelmed gondviselése alá küldöm egyet másommal“.

egyszínű 235: „csak magunk volnánk egyszínűek és szívűek“.

Egré 342: „Demién Ferencz egy csauzzal leérkezett Egré“.

elégittetem meg 409: „maga marhájából elégittetem meg az károsokat“.

„elégtelen és erőtlenségemet“ 5.

ellentartó 34: „kiben én sem vagyok ellentartó“.

előbocsátják 33: „hogya ha Homonnait ilyen gonosz szándékában előbocsátják“.

előjáróban 129: „egy ur embert bocsájtok előjáróban két avagy háromezer emberrel alá“.

elégiséget ad valamire 356: „valamire az jó isten e. ad“.

életét: élelmét 138: „az könyű hadakkal életét elfogadhatjuk“.

elveszessék 51: „azon vadnak, hogy az egész országban lévő keresztyéneket elveszessék“.

elcsavarító urat 321: „Az elcsavarító urat, Ostrositot bizony igen jó volna Balassival elkapni“.

eltöltőtzenek 256: „torkig ülnek az prédában, eltöltőtzenek. ingyen élnek“.

elfogyatott 3: „fejedelemségével együtt élete is elfogyatott“.

elégedendőképén 418: „szóval is elégedendő képen mindeokról izentünk“.

enyett 10: „kik enyett többeknek is jutni kellene benne“.

ekkédig 37: „ha ekkédig fel nem érkezett is“; 25: „ezkédig kezénél is vagyon“.

elvesz 37: „ő felsége kegyelmednek irt levélének páriaival egyetemben elvöttük két rendbeli böcsületes levelét“.

erre hivatalt 6: „Miolta az uristen erre hivatalt adott nekünk az állapatra“.

értetniek 97: „ő felségét megtalálniok és panaszokkal értetniek“.

érthetnek 115: „hanem valahol afféléket érthetnek“: értesülnek vmiről“.

értelem 193: „mig tölünk felöle ujobban értelmet nem veszen“.

értéketlenség 200: „mert az fogyatkozott értéketlenség nem bocsát az jó akaraúak affectualására“.

erdődjét 233: „Veres-vár nevű várat megadóan *erdődjét* az ellenségnek“.

eszten szeredán 50: „eszten szeredán magam is megindulok“.

ezenben akarná hagyni 101: „mivel a fundáló csak e. a. h.“

ezenről 304: „hasonló discursusom volt ezenről“.

észvesztő 131: „az észvesztő és zürzavar csináló embereket emendálni kezdették“.

JANCSÓ BENÉDEK.

NYELVÉSZETI TARKASÁGOK.

Nyelvész-demagogok.

A neologusok csak nem lehetnek el németeskedés nélkül. Azelőtt nyíltan üzték, most titokban teszik; ennyi a különbség. Valamikor, „a mi nem volt épen oly rég“. így írtak: „Buyck, hozd ki urad egészségét“ vagyis magyarul: Buyck bringt eures